

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики
Кафедра історії та культури української мови

О. І. Приймачок

ВСТУП ДО ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Навчальний посібник для практичних занять

Луцьк–2021

УДК 80(=16)(072)
П 75

Рекомендовано до друку методичною радою факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 1 від 02 вересня 2021 року)

Рецензенти:

Совтис Н. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету;

Цьолик Н. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри полоністики і перекладу Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Приймачок О. І.

П 75 Вступ до загального і слов'янського мовознавства : навчальний посібник для практичних занять / О. І. Приймачок. – Луцьк : ФОП Іванюк В.П., 2021. – 60 с.

Навчально-методичні матеріали до вивчення нормативної навчальної дисципліни «Вступ до загального і слов'янського мовознавства» складені відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації 035.033 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно)», освітньо-професійної програми «Мова та література (польська). Переклад». Видання містить силабус дисципліни, завдання й запитання до практичних занять, тести для контролю знань, запитання для підсумкового контролю, короткий термінологічний словник курсу, список рекомендованої літератури, додатки.

УДК 80(=16)(072)

© Приймачок О. І., 2021

ЗМІСТ

Силабус навчальної дисципліни	4
Практичні заняття	9
Тести для контролю знань	33
Питання для підсумкового контролю	39
Термінологічний словник курсу	41
Рекомендована література	49
Додатки	51

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	03 Гуманітарні науки 035 Філологія «Мова та література (польська). Переклад» Бакалавр	Нормативна
Кількість годин / кредитів		Рік навчання: 1
120 / 4		Семестр: 1
ІНДЗ немає		Лекції: 36 год.
Мова викладання українська		Практичні заняття: 28 год.
		Самостійна робота: 48 год.
	Консультації: 8 год.	
	Форма контролю: залік	

II. Інформація про викладача

Приймачок Оксана Іванівна

Науковий ступінь – кандидат філологічних наук

Вчене звання – доцент

Посада – доцент кафедри історії та культури української мови

Контактна інформація: мобільний телефон (050) 378 78 07,

ел. пошта Pryjmachok.Oksana@vnu.edu.ua

Дні занять: <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi>

III. Опис дисципліни

1. Анотація курсу.

«Вступ до загального і слов'янського мовознавства» – пропедевтичний курс, що ознайомлює студентів славістичних спеціальностей з базовими теоретичними поняттями лінгвістики та славістики і готує їх до вивчення національних мов і літератур окремих слов'янських народів. Дисципліна має інтродуктивний характер: вона вводить першокурсників у царину наукового вивчення мови у всіх її соціальних, територіальних та історичних проявах, допомагає оволодіти науковим апаратом лінгвістики та принципами вивчення, дослідження й опису мови загалом і слов'янських мов зокрема.

2. Кореквізити.

Знання зі «Вступу до загального і слов'янського мовознавства» є базовими для подальшого вивчення дисциплін лінгвістичного циклу, а особливо «Старослов'янської мови», «Польської мови», «Історії польської мови та діалектології».

3. Мета і завдання навчальної дисципліни.

Мета дисципліни – сформувати міцний теоретичний фундамент для подальшого вивчення й наукового опису природної мови, окреслити основні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень, показати органічний зв'язок між різними галузями знань про матеріальну і духовну культуру народів (слов'ян зокрема) і їхніх мов.

Основні **завдання** дисципліни: поступове оволодіння науковим мовознавчим апаратом, вироблення навичок практичного застосування теоретичних знань при вивченні і викладанні слов'янських мов, здійсненні дослідницької роботи в галузі мовознавства загалом і славістики зокрема.

4. Результати навчання (компетентності).

Загальні компетентності:

ЗК-2: Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-3: Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК-4: Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК-5: Здатність учитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК- 6: Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК- 7: Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК-10: Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК-13: Здатність до проведення досліджень на належному рівні.

Фахові компетентності:

ФК-1: Усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ.

ФК-2: Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

ФК-7: Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних текстів, інтерпретації та перекладу тексту.

Програмні результати навчання:

ПРН-2: Ефективно працювати з інформацією: добирати інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

ПРН-3: Організувати процес свого навчання й самоосвіти.

ПРН-4: Розуміти фундаментальні принципи буття людини, природи, суспільства.

ПРН-7: Розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів.

ПРН-9: Характеризувати діалектні та соціальні різновиди мов, що вивчаються, описувати соціолінгвальну ситуацію.

ПРН-12: Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

ПРН-15: Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

ПРН-16: Знати й розуміти основні поняття, теорії та концепції перекладознавства, уміти застосовувати їх у професійній діяльності.

ПРН-17: Збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й мовлення і використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання.

ПРН-19: Мати навички участі в наукових та/або прикладних дослідженнях у галузі філології.

5. Структура навчальної дисципліни.

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Конс.	*Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1.						
Основні поняття мовознавства						
Тема 1. Мовознавство як наука	8	2	1	4	1	ДС / 2
Тема 2. Природа, сутність і функції мови	12	4	1	6	1	ДС / 4
Тема 3. Розділи мовознавства в синхронії та діахронії	29	8	10	10	1	ДС / 6
Разом за модулем 1	49	14	12	20	3	16
Змістовий модуль 2.						
Слов'янська філологія як наукова галузь						
Тема 4. Сучасні слов'яни та їхні мови. Генеалогічна і типологічна класифікації мов	23	6	10	6	1	ДС / 8
Тема 5. Слов'яни в давні часи. Праслов'янська мова	15	6	2	6	1	ДС / 4, ІРС / 2
Тема 6. Графіка. Виникнення слов'янської писемності	13	4	2	6	1	ДС / 4
Разом за модулем 2	51	16	14	18	3	18
Змістовий модуль 3.						
Основи наукових досліджень у мовознавстві						
Тема 7. Методи дослідження мови	6	2		3	1	ДС / 2
Тема 8. Види і структура наукового дослідження	7	2	2	3		РЗ/К / 2

Тема 9. Академічна доброчесність	7	2		4	1	РЗ/К / 2
Разом за модулем 3	20	6	2	10	2	6
Види підсумкових робіт						Бал
Модульна контрольна робота 1						25
Модульна контрольна робота 2						25
Модульна контрольна робота 3						10
Всього годин / Балів	120	36	28	48	8	100

У малокомплектних групах (до 15 студентів) кількість аудиторних (лекції та практичні заняття) годин може бути зменшена на користь самостійної роботи. У такому разі завдання для самостійного опрацювання (див. п. 6) будуть скориговані.

*Форма контролю: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач / кейсів, ІНДЗ / ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР / КР – модульна контрольна робота / контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

6. Завдання для самостійного опрацювання.

№ з/п	Тема	К-ть годин
1	Філологія в системі гуманітарних наук. Вузьке та широке розуміння філології	3
2	Мова як система	5
3	Мова як структура	5
4	Походження і розвиток базових алфавітів: грецького, латинського, слов’янського, єврейського, арабського	5
5	Міжмовна українсько-польська лексична омонімія	5
6	Слов’янські першодруки. Книгодрукування в західних слов’ян	5
7	Міфологія давніх слов’ян	5
8	Особливості польської мовної картини світу	5
9	Види цитування та оформлення покликань у науковій роботі	5
10	Приклади оформлення списку використаних джерел, відповідно до ДСТУ 8302:2015. URL: http://www.kdu.edu.ua/GV_jurnal/pryklad_oformlennya_lit_dzherel.pdf	5
	Разом	48

IV. Політика оцінювання

Політика викладача щодо студента. Студенти зобов’язані відвідувати аудиторні заняття відповідно до розкладу. Консультації в позааудиторний час відбуваються щопонеділка (15:00–16:00, корп. Н, каб. 306). Готуватися до практичних занять та контрольних робіт потрібно за посібником: *Приймачок О. І. Вступ до загального і слов’янського мовознавства: навчальний посібник для практичних занять. Луцьк: ФОП Іванюк В.П., 2021. 60 с.*

Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою і складається із суми балів за поточний контроль знань (максимум 40 балів) і балів за модульні

контрольні роботи (загальний максимум 60 балів). Поточне оцінювання відбувається на кожному практичному занятті (максимум 3 бали).

Політика щодо академічної доброчесності. Жодні форми порушення академічної доброчесності (недбайливе цитування, присвоєння чужих ідей чи робіт, плагіат, псевдоавторство, неповажне ставлення до учасників освітнього процесу тощо) недопустимі. У разі таких дій – адекватна реакція відповідно до [Кодексу академічної доброчесності](#).

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Виконання усіх форм робіт, які підлягають оцінюванню, відбувається в строго визначені розкладом терміни. Пропущені з поважних причин теми чи заняття можуть бути відпрацьовані під час консультацій. З метою підвищити свій рейтинговий бал студент має право продемонструвати додатково виконані завдання (наприклад, презентація (PowerPoint) з переліку тем для самостійного опрацювання).

V. Підсумковий контроль

Формою підсумкового семестрового контролю є залік.

Достатньою для заліку кількістю набраних за всі види запланованих робіт є 60 балів. Якщо студент задоволений своєю кількістю балів, необхідною для заліку, то залік складати не потрібно (викладач автоматично переносить бали з журналу у відомість та залікову книжку студента).

У разі незадовільної підсумкової оцінки або за бажання підвищити рейтинг студент може дібрати бали, виконавши певний вид робіт (наприклад, скласти або перескласти одну з тем, написавши тест, аналітичну записку, есе тощо).

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 – 81	
67 – 74	
60 – 66	
1 – 59	Не зараховано

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ЗАНЯТТЯ 1

Мовознавство як наука. Природа, сутність, функції та будова мови

План

1. Предмет мовознавства. Аспекти та розділи мовознавства.
2. Проблема визначення сутності мови (біологічний, психологічний та соціальний підходи).
3. Функції мови.
4. Мова як особлива знакова система.
5. Мова і мовлення.
6. Структура мови. Мовні рівні.
7. Синхронний та діахронний аспекти вивчення мови.
8. Проблема походження мови.
9. Закономірності розвитку мов. Причини змін у мові.

Завдання

1. Порівняйте визначення терміна **філологія** з різних джерел.

Мовознавство та літературознавство часто, і не без підстав, об'єднують під однією назвою – філологія. Філологія – це давньогрецький термін, що складається зі слів «філос», тобто, той, хто любить, і «логос» – тут у розумінні «наука». Отже, філологію можна розуміти як науку про різні прояви людської мови, як усної, так і писемної (А. Білецький).

Філологія – сукупність гуманітарних наук – мовознавства, літературознавства, текстології, джерелознавства, риторики, палеографії тощо, які вивчають духовну культуру певного народу чи народів через мовний і стилістичний аналіз літературних та інших пам'яток (Мала філологічна енциклопедія).

Філологія – сукупність наук, предметом вивчення яких у різних аспектах є мова й література: мовознавство, літературознавство та допоміжні – джерелознавство, текстологія, палеографія (Українська мова: Енциклопедія).

2. Розгляньте таблицю основних розділів мовознавства і доповніть її.

Розділ мовознавства	Предмет вивчення	Одиниці
фонетика	звуковий склад мови	
лексикологія	словниковий склад мови	
фразеологія	стійкі сполуки слів	
лексикографія	укладання словників	
морфеміка	значущі частини слова	
словотвір	творення слів	
морфологія	словозміна	
синтаксис	будова словосполучень і речень	
стилістика	використання мовних одиниць у різних стилях	

3. Розмірковуючи над проблемою «Мова – явище матеріальне чи ідеальне?», скористайтеся наведеними думками видатних українців.

«Мова породжує народний дух. Народний дух – національну ідею. Національна ідея – національне прагнення. Національне прагнення – національну волю і дію» (О. Потебня).

«Природна мова видається чимось таким звичним, справді як природа, серед якої народилися і живемо, як повітря, яким дихаємо. Щоденне наше життя є життям з мовою і в мові. Ми звикли до неї, як до власного тіла. Вона, зрештою, і є тілом – звуковим тілом мовного світу кожного з нас, етносу, нації» (С. Андрусів).

4. Ознайомтеся з виступом професорки Національного університету «Кієво-Могилянська академія» Лариси Масенко, яка порушила одну з найактуальніших проблем сучасної соціолінгвістики.

План

1. Предмет і завдання фонетики.
2. Три аспекти вивчення звуків: фізичний, фізіологічний і лінгвістичний.
3. Принципи класифікації голосних звуків.
4. Принципи класифікації приголосних звуків.
5. Фонетичне членування потоку мовлення (фраза, такт, склад, звук).
Наголос, інтонація.
6. Фонетичні зміни в мовленні (позиційні, комбінаторні).
7. Лінгвістичний аспект вивчення звуків. Поняття фонем.

Завдання

1. Прочитайте і поміркуйте про роль звукового мовного ярусу і про значення вивчення фонетики.

А. Людина оточує себе світом звуків, щоб сприйняти в себе і опрацювати світ речей... Мова – це об'єднана духовна енергія народу, що дивовижним способом закріплена у відповідних звуках і в цьому вияві та через взаємозв'язок своїх звуків і зрозуміла всім мовцям (В. фон Гумбольдт).

Б. Щоб спілкуватися якоюсь мовою, потрібно володіти її фонетикою майже на 100%, граматикою – на 50–90%, лексикою – на 1%. Ганс Георг Гадамер, з'ясовуючи універсальність мовної проблеми у всьому її обсязі, звертається до «Метафізики» Аристотеля, який уважає, що саме за допомогою слуху ми сприймаємо мову і при цьому розрізняємо всі відмінності, відтак звучання (себто фонетика) і сприймання (за яке відповідає слух) вказує на універсальність мови. Кожен народ чує по-різному навіть ті звуки, що видають тварини. Наприклад, крик качки українці чують як «кря – кря», англійці – як «квак – квак», французи – як «кан – кан», данці – як «рап – рап». А собаче дзявкотіння англійці сприймають як «бау – вау», французи – як «ау – ау», німці – як «вау – вау», шведи – «вув – вув», японці – «ван – ван», українці – «гав – гав» (З посібника).

2. Знайдіть у кожному рядку «зайвий» звук (звуки позначені відповідними буквами), поясніть свій вибір, спираючись на артикуляційну класифікацію приголосних.

- 1) ч, ш, дж, дз, ц;
- 2) б, п, г, к, д;
- 3) м, н, л, с, р;
- 4) з, с, дз, в, ц;
- 5) х, ш, г, с, ф;
- 6) й, н, р, д, х.

3. Почленуйте текст на фрази, такти, склади. Яким фонетичним прийомом увиразнено загальний зміст цієї поетичної строфи?

Ми – мисль, ми – музика, ми – море.

Ми – мудреці, ми – мир, ми – мур.

А з того всього, як на горі,

Залишилось: «Ми-ми», «Му-му» (Г. Черінь)

4. Поясніть, у яких парах слів відбулася метатеза.

Ольха – вільха, пакость – капость, огонь – вогонь, медвідь – ведмідь, кришити – крихитний, ладонь – долоня, монисто – намисто.

5. Прокоментуйте зміни приголосних у потоці мовлення, вкажіть вид асиміляції (за дзвінкістю, глухістю, м'якістю, місцем і способом творення).

Пізній, Великдень, сердиться, легко, просьба, кіхті, рюкзак, безжалісний, купаєшся, дочці, отже, лічба, зчистити, кузня, розчесати, футбол, совість, бореться.

6. Поясніть роль наголосу в поданих словах (в українській мові наголос нефіксований, рухомий).

Відомість, дзвони, усмішка, тріска, ясний, слова, шкода, вигода, помилка, заміжня, зараз, коси, заголовок, музика, терен.

ЗАНЯТТЯ 3

Лексикологія I

План

1. Розділи лексикології.
2. Проблема визначення слова.
3. Слово і поняття. Лексичне значення слова.
4. Полісемія (багатозначність) та шляхи її розвитку: метафора, метонімія, синекдоха, функціональне перенесення.

Завдання

1. Заповніть таблицю «Слово як об'єкт різних розділів мовознавства» за зразком

Фонетика	Звуковий склад, його зміни в потоці мовлення
Лексикологія	
Морфеміка	
Словотвір	
Морфологія	
Синтаксис	
Стилістика	

2. На прикладі слова ДЕНЬ поясніть, як ви розумієте вислів Л. Бархударова: «У слові, як у краплі води, відображена вся система мови».

3. Покласифікуйте подані слова. Який критерій класифікації ви обрали? Чи є слова, що залишилися поза межами виділених вами груп?

Дужки, лексема, конспект, кома, тези, омоніми, реферат, тире, архаїзм, юність, синонім, двокрапка, сир, пунктуація, план.

4. Установіть тип переносного значення слів у поданих контекстах.

На подвір'ї зібралася вся школа; м'язова тканина; вітер аж завиває; політичний казан; прочитав Лесю; У темнім лісі за горами зібравсь усякий звір (Л. Глібов); випив чашку; Хліб усьому голова (Нар. тв.); їсти свій хліб; офіційний Київ готує відповідь; молоде вино; аудиторія уважно слухає; осінь заглядає у вікно; студент має подбати про самоосвіту; міцний горішок.

5. Прочитайте уривок і поміркуйте про силу слова. Пригадайте афоризми чи прислів'я цієї тематики.

Злидар смикав перехожих за рукави і просив грошей на горнятко кави. Його прохання звучало так: «Були часи, пане, коли я був багатим бізнесменом, точнісінько, як Ви. Я важко працював цілий божий день. На моєму робочому столі було гасло: «Думай творчо, дій рішуче, живи ризиковано». Ось девіз, за яким я жив, – і гроші просто сипались. А тоді... тоді... (тут жебрак зарідав) прибиральниця викинула мій девіз у сміття...».

Висновок очевидний: люди живляться словами, живуть словами і просто розвалилися б без них (Е. де Мелло).

ЗАНЯТТЯ 4

Лексикологія II

План

1. Парадигматичні відношення в лексико-семантичній системі: синонімія, антонімія, конверсія, гіперо-гіпонімія, супідрядність і партитативність, омонімія. Тематична група. Лексико-семантична група.
2. Активна і пасивна лексика. Професіоналізми, діалектизми, екзотизми, сленгізми, арготизми.
3. Історичні зміни словникового складу мови. Архаїзми, історизми, неологізми. Запозичення.

Завдання

1. Враховуючи всі можливі системні відношення слів у лексикології, зобразіть (схематично) парадигматичні зв'язки слів: а) *дерево*; б) *любов*.

2. Покласифікуйте подані пари за типами часткової омонімії.

Повіки – повіки, задачі – за дачі, гриби – гребі, ніс – ніс, потри – по три, дорога – дорога, надія – Надія, кленок – клинок, слідкувати – слід кувати, мала – мала, і ти – іти, віз – віз, роман – Роман, друга – друга, плакати – плакати, ігор – Ігор.

3. Сучасна українська мовознавиця Лариса Масенко вважає: «І сленг, і жаргон конче потрібні для повнокровного життя кожної мови, вони є тим ґрунтом, звідки приходять життєдайні соки до певної мови, ґрунтом, де безперешкодно точиться її життя. Необхідно лише, щоб сленг і жаргон формувалися у межах своєї мови».

Укладіть словничок (10–15 лексем) молодіжного чи студентського сленгу.

4. Визначте стилістичну роль антонімів у поданих прислів'ях.

Брехня стоїть на одній нозі, а правда на двох. Краще з мудрим загубити, як з дурним знайти. Ситий голодному не товариш. Говорить прямо, а робить криво. Прийшов непрохай – підеш недякуваний. Стоїш високо – не будь гордий, стоїш низько – не гнись.

5. Заповніть таблицю своїми прикладами, продемонструвавши взаємозв'язки полісемії, синонімії та антонімії.

Прикметник	Синонім	Антонім
Грубий (зошит)	загальний, товстий	тонкий
Грубий (тон)		
Грубий (вчинок)		
Груба (поведінка)		
Суха (погода)		
Сухий (листок)		
Суха (мова)		
Сухий (одяг)		
Сухий (прийом)		
Сухий (хліб)		

ЛІЗАНЯТТЯ 5

Грамматика I

План

1. Грамматика та її розділи: морфологія і синтаксис.
2. Грамматичне значення. Відмінність граматичного значення слова від лексичного.

3. Граматична форма слова. Парадигма слова.
4. Граматична категорія. Класифікаційні та словозмінні категорії.
5. Способи вираження граматичних значень у мовах світу. Флективні мови синтетичного й аналітичного типу.

Завдання

1. У якому значенні вжито термін **граматика** в наведених текстах?

А. Мова має два потужні крила, які дають їй повнокровне життя, – океан слів і граматику. Океан – це безмежжя, незліченність, найтісніший зв'язок із життям суспільства, найчутливіший нерв, найшвидша змінюваність, схильність до необмеженого поповнення. Граматика ж – мудрий господар, володар цього океану. На противагу безмежжю слів граматика – це стислість, суворі правила, які легко можна перелічити, але нелегко застосувати (І. Вихованець).

Б. Без граматики не вивчиш і математики (Нар. тв.).

2. Визначте граматичну форму виділених слів. Які граматичні зв'язки ці форми передають? Виокремте синтетичні й аналітичні форми слів.

*Українсько-польські мовні контакти **простежуються** ще з часів Київської Русі. З одного боку, **польська** мова віддавна, а особливо з кінця XIV ст. помітно впливала на українську, з другого, – українська мова справляла значний вплив на польську. Звичайно, **найбільшого** обопільного впливу зазнавали суміжні українські й польські **говірки**. Взаємовплив позначився і на обох літературних мовах, причому чи не **на всіх рівнях**, з огляду на що польська мова **віддалилася** від інших західнослов'янських, зокрема чеської і словацької, а українська – від решти східнослов'янських, особливо російської мови (З посібника).*

3. Укладіть парадигми слів **МОВА** і **МОВОЗНАВСТВО**. Що спільного і відмінного у складі цих іменникових парадигм? Чому парадигма прикметника **МОВНИЙ** матиме більше членів (словоформ)? Відповідь обґрунтуйте. У яких слів парадигма складатиметься всього з одного члена? Наведіть приклади.

4. Визначте способи вираження граматичних значень.

На полиці стояли книжки (граматичне значення множини);

Книга учня – книга для учня (граматичне значення родового відмінка);

Цим столом зручно користуватися – Над столом висить лампа – Під столом – коробка з іграшками (граматичне значення орудного відмінка);

Хороший – кращий – найкращий (значення ступеня порівняння);

Молока! – Молока? (значення спонукальності і питальності);

Тролейбус зачепив автомобіль (значення суб'єкта і об'єкта дії);

Читатиму – буду читати (значення часу);

Молода поні годувала своє маля (значення роду невідмінюваного іменника).

План

1. Морфеміка як розділ мовознавства. Основні поняття морфеміки.
2. Частини мови. Критерії виділення частин мови.
3. Словосполучення. Синтаксичні зв'язки слів.
4. Речення та його ознаки. Граматичне та актуальне членування речень.

Завдання

1. Визначте кореневі морфемі. У скількох аломорфах існують ці корені? Що між ними спільного і в чому відмінність?

А. Ганяти, гонитися, гнати, перегін, жєну.

Б. Нога, ніжка, підніжжєя, нозі, стриножити.

2. Встановіть у поданих словах афікси, визначте їхній словотворчий чи формотворчий характер.

Працювати, по-доброму, першодрук, прочитали, підводний, вчитися, найрідніший.

3. Визначте частиномовну приналежність кожного слова тексту. Якими критеріями при цьому слід користуватися?

Легєнька тїнь ночі впала на землю. Заблищали зорі в чистому небі, неквапливо показався місяць з-за гори – повний, червоний, неначе в бані парився. Сумно позирав він крізь пил та куряву на людську біганину. У кожній хаті горить світло, а з розчинених вікон ллютьєя то співи, то бренькіт... (Панас Мирний).

4. З тексту, поданого в завданні № 3, випишіть 6–7 словосполучень з різними видами зв'язку компонентів.

5. Зробіть синтаксичний аналіз усіх речень тексту (див. завдання № 3).

6. Установіть різновид односкладних речень, визначте граматичну основу.

Із можливого в чудєсне перекинуто мости (М. Рильський);

Проти рожна перти, проти хвиль плисти, сміло, аж до смерти хрєст важкий нести! (І. Франко);

Посадили над козаком явір та калину (Т. Шевченко);

Виточу, вигострю зброю іскристу... (Леся Українка);

Бєз охоти нема роботи (Нар. тв.);

З краси не питу роси (Нар. тв.);

Своєї долі й конєм не об'їдєш (Нар. тв.);

Білий сніг. Кришталєні дзвони. Хуртовини сміх (А. Листопад).

ЗАНЯТТЯ 7-8

Сучасні слов'яни та їхні мови

План

1. Слов'янська філологія як галузь наукових досліджень.
2. Етнічний склад і сучасна геополітична територія слов'ян.
3. Слов'янські держави на карті світу. Історія питання.
4. Генеалогічна класифікація мов світу. Слов'янські мови як окрема група індоєвропейської мовної сім'ї.
5. Типологічна класифікація мов.

Завдання

1. Розгляньте «Геополітичну карту сучасного слов'янства», подану в додатках цього посібника, з'ясуйте назви слов'янських держав та їх столиць.

2. До слів української мови *жито, дівчина, неділя, рука, чоловік, серце, цибуля* знайдіть відповідники у польській, російській, білоруській, болгарській мовах. Прокоментуйте отримані результати.

3. Запишіть назви місяців 5–6-ма слов'янськими мовами. Зробіть висновки про поєднання європейської та слов'янської традицій у цій тематичній групі слів.

Українська	Польська	Чеська	Російська	Білоруська	Болгарська
січень					
лютий					
березень					
квітень					
травень					
червень					
липень					
серпень					
вересень					
жовтень					
листопад					
грудень					

ЗАНЯТТЯ 9

Східнослов'янські мови

План

1. Традиційні та сучасні підходи до класифікації слов'янських мов.
2. Загальна характеристика східнослов'янських мов і діалектів.
3. Основні етапи розвитку та оригінальні риси:
 - а) російської мови;
 - б) української мови;
 - в) білоруської мови.
4. Проблема визначення русинської мови.

Завдання

1. Заповніть порожні місця в таблиці. Зіставте звуковий склад, граматичні форми слів із різних східнослов'янських мов; визначте, у чому виявляється спільність між ними на лексичному, фонетичному та граматичному рівнях.

Українська мова	Російська мова	Білоруська мова
	<i>голова</i>	<i>галава</i>
<i>молоко</i>		
	<i>день</i>	<i>дзень</i>
<i>ніч</i>		<i>ноч</i>
	<i>весна</i>	<i>вясна</i>
<i>літо</i>		<i>лета</i>
	<i>осень</i>	<i>восень</i>
<i>зима</i>		<i>зіма</i>
<i>ліс</i>	<i>лес</i>	
	<i>желтый</i>	<i>жоўты</i>
<i>червоний</i>		<i>чырвоны</i>
	<i>горький</i>	<i>горкі</i>
<i>ходить</i>		<i>хадзіць</i>
	<i>говорить</i>	
<i>робота</i>		<i>работа</i>
<i>люди</i>	<i>люди</i>	

2. Доберіть до запропонованих російських паремій українські відповідники.

Без Бога ни до порога.

Бабка надвое сказала.

*Видит око, да зуб неймёт.
Крутится, как белка в колесе.
Долг платежом красен.
Лучше хлеб с водой, чем пирог с бедой.
Мал золотник, да дорог.
Лиха беда начало.
От добра добра не ищут.
Худая слава бежит, а добрая лежит.*

3. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка в перекладах російською та білоруською мовами.

Український алфавіт

А а	Б б	В в	Г г	Ґ ґ	Д д	Е е	Є є	Ж ж	З з	И и	І і
а	бэ	вэ	гэ	ґэ	дэ	э	йэ	жэ	зэ	ы	и
a	b	v	h	g	d	e	je	ž	z	y	i
[a]	[b]	[v]	[h]	[g]	[d]	[e]	[je/e]	[ʒ]	[z]	[ɪ]	[i]
Ї ї	Й й	К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р	С с	Т т	
йи	йот	ка	эл	эм	эн	о	пэ	эр	эс	тэ	
ji	j	k	l	m	n	o	p	r	s	t	
[ji]	[j]	[k]	[l]	[m]	[n]	[o]	[p]	[r]	[s]	[t]	
У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ	Ю ю	Я я	Ь ь	'	
у	эф	ха	цэ	чэ	ша	ща	ю	я		'	э
u	f	x	c	č	š	šč	ju	ja	'	"	
[u]	[f]	[x]	[ɕ]	[t͡ʃ]	[ʃ]	[ʂ]	[ju/ɯ]	[ja/a]	-		

Російський алфавіт

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Е е	Ё ё
Ж ж	З з	И и	Й й	К к	Л л	М м
Н н	О о	П п	Р р	С с	Т т	У у
Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ	Ъ ь
Ы ы	Ь ь	Э э	Ю ю	Я я		

Білоруський алфавіт

А а	Б б	В в	Г г	(Г г)	Д д	Дж дж	Дз дз	Е е	Ё ё	Ж ж	З з
а	бэ	вэ	гэ	гэ	дэ	джэ	дзэ	е	ё	жэ	зэ
a	b	v	h	g	d	dzh	dz	e	io	zh	z
[a]	[b]	[v]	[y]	[g]	[d]	[ɟ]	[dz]	[je]	[jo]	[z]	[z]
І і	Й й	К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р	С с	Т т	У у
і		ка	эл	эм	эн	о	пэ	эр	эс	тэ	у
i	i	k	l	m	n	o	p	r	s	t	u
[i]	[j]	[k]	[l]	[m]	[n]	[o]	[p]	[r]	[s]	[t]	[u]
Ў ў	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	'	Ы ы	Ь ь	Э э	Ю ю	Я я
	эф	ха	цэ	чэ	ша		ы	мяккі знак	э	ю	я
w	f	kh	ts	ch	sh	hard	y	soft	e	iu	ia
[w]	[f]	[x]	[ts]	[tʃ]	[ʃ]	sign	[ɪ]	sign	[e]	[ju]	[ja]
Дз	Дзь	Дж	Зь	Ль	Ля	Ле	Лё	Лю	Нь	Сь	Ць
dz	dz'	dzh	z'	l'	lia	lie	lio	liu	n'	s'	ts'
[dz]	[dzʰ]	[ɟ]	[zʰ]	[lʰ]	[la]	[le]	[lo]	[lu]	[ɲ]	[ɕ]	[tɕ]

ЗАНЯТТЯ 10

Західнослов'янські мови

План

1. Загальна характеристика західнослов'янських мов і діалектів.
2. Основні етапи розвитку та особливі риси польської мови.
3. Серболужицькі мови (верхньолужицька та нижньолужицька).
4. Основні етапи розвитку та особливі риси чеської мови.
5. Основні етапи розвитку та особливі риси словацької мови.

Завдання

1. Прочитайте «Заповіт» Т. Шевченка у перекладі польською мовою. Знайдіть у тексті специфічні риси польської мови, прокоментуйте їх. Що спільного з українським текстом?

2. Наведіть 10–15 лексем, що демонструють явище міжмовної українсько-польської омонімії. Що Вам відомо про цей цікавий феномен? Для зручності можна використати приклади зі статті О. Приймачок та Г. Карашук «Українсько-польська лексична омонімія: критерії та ступені міжмовної омонімічності».

3. Прочитайте польські прислів'я і перекладіть їх українською мовою. Чи є українські відповідники до цих прислів'їв?

A co po czyjej wielkości, jak nie ma w głowie mądrości.

Bez ciekawości nie ma mądrości.

Broda mędrcom nie czyni.

Co głowa, to rozum.

Komu Bóg rozumu nie da, kował mu go nie ukuje.

Kto nie ma w głowie, ten ma w nogach.

Kto z przyrodzenia głupi, i w Paryżu sobie rozumu nie kupi.

Co dwie głowy, to nie jedna.

Lepiej z mądrym zgubić, niż z głupim znaleźć.

Mądrej głowie dość dwie słowie.

Mądry Polak po szkodzie.

Mądry przyjmie radę, głupi nią wzgardzi.

Nie po to głowa, żeby na niej czapkę nosić.

4. Ознайомтеся з текстом чеською мовою. Чи є слова, зрозумілі для вас? Спробуйте перекласти текст.

Zbraslav

Ano, je možné, že by se dnešní centrum našeho státu mohlo teoreticky nalézat v místě dnešní pražské čtvrti Zbraslav. Proč? Odpověď je jednoduchá. Právě tady se od 6. do 1. století před naším letopočtem skutečně hlavní centrum nalézalo. Bylo to v době, kdy naši kotlině dominovali Keltové. Přímo nad Zbraslaví se totiž nalézalo jejich nejmocnější oppidum, kterému dnes říkáme Závist (viz Keltská oppida, aneb kde to v českém starověku nejvíc žilo). Kdyby tu keltská dominanta zůstala i v dalších staletích, nevím, proč by oni měli své hlavní centrum přeměrovat někam jinam. Třeba by tento pahorek (viz Krajem, kudy chodívali trampové na osady) měl funkci dnešních Hradčan a v dnešním Břežanském údolí by bylo sídlo vlády a budovy parlamentu. Není jistě bez zajímavosti, že v době gotické vznikl v prostoru dnešního zbraslavského kláštera chrám Panny Marie, který byl dokonce katedrálního typu. Takže by toto potencionální hlavní město mohlo mít i svojí vlastní katedrálu Bohužel zanikla. Škoda.

5. Прочитайте текст. Висловіть власне ставлення до запропонованих у ньому позицій. З'ясуйте сутність поняття «мовна стійкість» та поміркуйте над проблемою мовної стійкості на прикладі слов'янських народів.

Мовна стійкість

Мові належить головна об'єднувальна роль у процесах виникнення етносу, нації, держави. На етнічному рівні самоусвідомлення спільна мова, а вже потім звичаї й релігія, дає народові відчуття своєї єдності і водночас відокремлює його від інших народів. Доки народ спілкується своєю мовою,

доти він зберігає себе, не розчиняючись в інших етносах як субстрат інонаціональних утворень.

Класичний приклад притаманної простому народові стихійної мовної стійкості, ототожнення своєї мови із своєю нацією дав Ярослав Гашек у одному з епізодів «Пригод бравого вояка Швейка». Швейком командує підпоручник Лукаш, його земляк, але розмовляють вони різними мовами. Лукаш належить до германізованих чехів і говорить лише по-німецьки. На запитання Лукаша, чому він розмовляє чеською мовою, Швейк відповідає: «Бо я чех, пане підпоручнику». – «А я тоді хто?» – питає Швейка Лукаш.

«Не знаю», – відповідає Швейк.

За цим нехитрим діалогом постає глибина національного розколу, що його спричиняє відчуження від рідної мови окремих соціальних груп. В імперських умовах першою асимілюється, як правило, вища верства підневільного народу, оскільки денаціоналізація здійснюється передусім через введення імперської мови в систему освіти. «Кадетська школа виховала з нього гібрида, – писав Я. Гашек про підпоручника Лукаша. – В товаристві говорив по-німецьки, писав по-німецьки, але книжки читав чеські, а коли викладав у школі однокласників, що складалася з самих чехів, казав їм на вухо: «Будьмо чехами, але про це ніхто не повинен знати. Я – теж чех». Він дивився на чеську національність, як на якусь таємну організацію, яку найкраще обходити здалеку».

Загалом у плані досліджень з соціальної й національної психології цікаво було б порівняти ступінь піддатливості різних національних еліт до асиміляції з панівною нацією в однакових умовах поневолення, оскільки, як зауважив відомий американський соціолінгвіст У. Лабов, мовні проблеми потрібно вирішувати, завжди пам'ятаючи про те, що вони врешті-решт є проблемами аналізу соціальної поведінки.

6. Порівняйте значення запропонованих слів української та чеської мови, скориставшись перекладним словником.

Хитрий, цар, діло, паличка, голка, біограф, бухта, черствий.

Chytry, car, dělo, palička, holka, biograf, buchta, čerství.

Польський алфавіт

Aa	Ąą	Bb	Cc	Ćć	Dd	Ee	Ęę	Ff	Gg	Hh	Ii	Jj	Kk	Ll	Łł
a	ą	b	c	ć	d	e	ę	f	g	h	i	j	k	l	ł
[a]	[ɔ̃]	[b]	[t͡s]	[t͡ɕ]	[d]	[ɛ]	[ɛ̃]	[f]	[g]	[x]	[i]	[j]	[k]	[l]	[w]
Mm	Nn	Ńń	Oo	Óó	Pp	Rr	Ss	Śś	Tt	Uu	Ww	Yy	Zz	Źź	Żż
m	n	ń	o	ó	p	r	s	ś	t	u	w	y	z	ź	ż
[m]	[n]	[ɲ]	[ɔ]	[u]	[p]	[r]	[s]	[ɕ]	[t]	[u]	[v]	[ɨ]	[z]	[ʐ]	[ʒ]
ch	ci	cz	dz	dzi	dź	dż	ni	rz	si	sz	szcz	zi			
[x]	[t͡ɕ]	[t͡ʃ]	[d͡z]	[d͡ʒ]	[d͡ʒ]	[d͡ʒ]	[ɲ]	[ʒ]	[ɕ]	[ʃ]	[ʂ]	[z]			

Верхньолужицький алфавіт

літера	назва	основний алофон(МФА)	інші алофони
A a	a	[a]	
B b	bej	[b]	[p]
C c	cej	[ts]	[dz]
Č č	čej	[tʃ]	[dʒ]
Ć ć	ćet	[tʃ]	[dʒ]
D d	dej	[d]	[t]
Dź dź	dzej	[dʒ]	[tʃ]
E e	ej	[ɛ]	
Ě ě	ět	[e]	[ɛ], [ej]
F f	ef	[f]	
G g	gej	[g]	[k]
H h	ha	[ɦ]	
Ch ch	cha	[x]	[k], [k ^h]
I i	i	[ɪ]	
J j	jot	[j]	
K k	ka	[k]	[g]
Ł ł	eł	[w]	

літера	назва	основний алофон(МФА)	інші алофони
L l	el	[l]	
M m	em	[m]	
N n	en	[n]	[ŋ]
Ň ŋ	ejn	[nʲ]	
O o	o	[ɔ]	
Ó ó	ót	[o]	
P p	pej	[p]	[b]
R r	er	[r]	[ʁ]
Ř ř	eř	[ʃ]	
S s	es	[s]	[z]
Š š	eš	[ʃ]	[ʒ]
T t	tej	[t]	[d]
U u	u	[ʊ]	
W w	wej	[w]	
Y y	ypsilon	[ɨ]	
Z z	zet	[z]	[s]
Ž ž	žet	[ʒ]	[ʃ]

Нижньолужицький алфавіт

літера	назва	основний алофон(МФА)	інші алофони
1	<u>A a</u>	a	[a]
2	<u>B b</u>	bej	[b]
3	<u>C c</u>	cej	[ts]

літера	назва	основний алофон(МФА)	інші алофони
19	<u>M m</u>	em	[m]
20	<u>N n</u>	en	[n]
21	<u>Ň ŋ</u>	ejn	[ɲ]

4	Č č	čej	[tʃ]	22	O o	o	[ɔ]
5	Ć ć	ćej	[tɕ]	23	Ó ó		[ɔ]
6	D d	dej	[d]	24	P p	pej	[p]
7	Dž dž	dzej	[dʒ]	25	R r	er	[r]
8	E e	ej	[ɛ]	26	Ř ř	ejř	[rʲ]
9	Ě ě	ět	[e]	27	S s	es	[s]
10	F f	ef	[f]	28	Š š	eš	[ʃ]
11	G g	gej	[g]	29	Ś ś	šej	[ɕ]
12	H h	ha	[h]	30	T t	tej	[t]
13	Ch ch	cha	[x]	31	U u	u	[u]
14	I i	i	[i]	32	W w	wej	[w]
15	J j	jot	[j]	33	Y y	y	[i]
16	K k	ka	[k]	34	Z z	zet	[z]
17	L l	eł	[ɫ]	35	Ž ž	žet	[ʒ]
18	Ll	el	[l]	36	Ž ž	zej	[z]

Чеський алфавіт

A a	Á á	B b	C c	Č č	D d	Ď ě	E e	É é	Ě ě	F f
á	dlouhé á	bé	cé	čé	dé	ďé	é	dlouhé é	é s háčkem	ef
[a]	[a:]	[b]	[tʃ]	[tʃ]	[d]	[d]	[ɛ]	[e:]	[e, je]	[f]
G g	H h	Ch ch	I i	Í í	J j	K k	L l	M m	N n	Ň ň
gé	há	chá	í	dlouhé í	jé	ká	el	em	en	eň
[g]	[h]	[x]	[i]	[i:]	[j]	[k]	[l]	[m]	[n]	[ɲ]
O o	Ó ó	P p	Q q	R r	Ř ř	S s	Š š	T t	Ť ť	
ó	dlouhé ó	pé	qé	er	eř	es	eš	té	té	
[o]	[o:]	[p]	[kv]	[r]	[r]	[s]	[ʃ]	[t]	[c]	
U u	Ú ú	Ů ů	V v	W w	X x	Y y	Ý ý	Z z	Ž ž	
ú	dlouhé ú	ů s kroužkem	vé	dvojitě vé	iks	ipsilon	dlouhé ypsilon	zet	žet	
[u]	[u:]	[u:]	[v]	[v]	[ks]	[i]	[i:]	[z]	[ʒ]	

Словацький алфавіт

A a	Á á	Ä ä	B b	C c	Č č	D d	Ď ě	Dz dz	Dž dž	E e	É é
á	dlhé á	a s dvoma botkami	bé	cé	čé	dé	ďé	dzé	džé	é	dlhé é
[a]	[a:]	[æ,e]	[b]	[t͡s]	[t͡ʃ]	[d]	[ɟ]	[d͡z]	[d͡ʒ]	[e]	[e:]
F f	G g	H h	Ch ch	I i	Í í	J j	K k	L l	Í í	Ľ ľ	M m
ef	gé	há	chá	í	dlhé í	jé	ká	el	dlhé el	máke el	em
[f]	[g]	[h]	[x]	[i]	[i:]	[j]	[k]	[l]	[l:]	[ʎ]	[m]
N n	Ň ň	O o	Ó ó	Ô ô	P p	Q q	R r	Ř ř	S s	Š š	
en	eň	o	ó	o z vokáľom	pé	kvé	er	dlhé er	es	eš	
[n]	[ɲ]	[o]	[o:]	[ʊo]	[p]	[kv]	[r]	[r:]	[s]	[ʃ]	
T t	Ť ť	U u	Ú ú	V v	W w	X x	Y y	Ý ý	Z z	Ž ž	
té	máke té	ú	dlhé ú	vé	dvojité vé	iks	ypsilon	dlhé ypsilon	zet	žet	
[t]	[c]	[u]	[u:]	[v]	[v]	[ks]	[i]	[i:]	[z]	[ʒ]	

ЗАНЯТТЯ 11

Південнослов'янські мови

План

1. Загальна характеристика південнослов'янських мов і діалектів. Явища субстрату, суперстрату та адстрату.
2. Основні етапи розвитку та особливі риси болгарської мови.
3. Основні етапи розвитку та особливі риси македонської мови.
4. Основні етапи розвитку та особливі риси сербської мови.
5. Основні етапи розвитку та особливі риси хорватської мови.
6. Основні етапи розвитку та особливі риси словенської мови.

Завдання

1. Прочитайте текст болгарською мовою; знайдіть у тексті специфічні риси цієї мови, прокоментуйте їх.

3 април е датата, на която през 1879 г. София е обявена за столица на България.

Тогава депутатите в Учредителното събрание (10 февруари – 16 април 1879) в Търново единодушно избират за столица на Княжество България град София.

Предложението е на един от първите български историографи, съосновател на Българската академия на науките проф. Марин Дринов, а мотивът - поради географското разположение и потенциала за икономически растеж.

По време на дебатите тогава народният представител Драган Цанков казва: «Ние имаме две столица – Търново – историческа, и София –

правителствена. Затова аз предлагам и занаяд София да си остане за резиденцията на княза, а в Търново да става коронацията на княза».

След Съединението на Княжество България и Източна Румелия (6 септември 1885) София става столица на обединена България.

През първите няколко десетилетия след Освобождението в София са построени едни от най-известните сгради, които оформят уникалния вид на столицата – Народното събрание, Народният театър «Иван Вазов», Централната минерална баня, Академията на науките, Софийският университет «Св. Климент Охридски», Народната библиотека, храм-паметникът «Св. Александър Невски» и др. Найкрасивите и впечатляващи от тях са обявени за паметници на културата.

2. Порівняйте текст болгарською і українською мовою. Що спільного і що відмінного в лексичі цих мов?

Почивка в село Осмар

Далеча от шума на галемия град, сред живописната природа на Шуменски окръг, вие имате възможност да прекратите своята ваканция различно от всеки друг път. На гости в село Осмар! Тук, в гънките на Предбалкана, в малко селце, разположено между двете древни български столици Плиска и Преслав, вие можете да преживеете нещо необичайно за традиционното туристическо всекидневие. Домакините са се погрижили и за любителите на историята. Село Осмар се намира в близост до старата българска столица Преслав.

Відпочинок в селі Осмар

Ви маєте можливість провести свою відпустку не зовсім звичайно. Приїжджайте в село Осмар, що розташоване біля підніжжя Стара-Планіни, між двома давніми болгарськими столицями Плиска і Преслав! Тут, далеко від шуму великих міст, серед мальовничої природи Шуменського краю, вас чекає приємний і корисний відпочинок, що відрізняється від традиційних туристських буднів. Відпочинок в Осмарі особливо захоплюючий для тих, хто любить історію – село знаходиться в безпосередній близькості від давньої болгарської столиці Преслав.

3. Прочитайте болгарські прислів'я, спробуйте витлумачити їхній зміст.

Ако искаш да познаеш човека, дай му власт.

Без труд почивката не е сладка.

Богат е, който е здрав.

В нужда се другар познава.

Вечерната работа не оставай за сутринта.

Гладни очи не засиват.

Ден година храни.

Един гроб е и за сиромаша и за боярина.

За вълка приказват, и вълкът в кошарата.

Каквото посадиш, такава ще пожънеш.

4. З'ясуйте, якими етикетними мовними формулами послуговуються в ситуації вітання та прощання у сербській, болгарській і словенській мовах.

5. З'ясуйте (за даними Інтернет) лінгвістичний та етнополітичний статус боснійської та чорногорської мов.

6. Прочитайте текст про відомого діяча сербської культури Вука Караджича.

Вук Стефановић Караџић (1787-1864) – лингвист, етнограф, историчар, реформатор српског језика.

Учио је школу у Лозници 1795. и манастиру Трноши. После Првог српског устанка био је писар у Совјету (влади), затим учитељ и државни чиновник. Године 1809-10. тешко је оболео, лева нога му је остала згрчена, тако да је до краја живота носио штуду. После пропасти устанка, 1813. одлази у Беч. Тамо га филолог Јернеј Копитар, подстиче да сакупља народне умотворине и песме, и ради на језику и правопису. Издао је прву збирку народних песама и Писменицу (граматику). Од тада почиње његов епохални рад на утемељивању нове српске књижевности, језика и правописа. Године 1818. издаје „Рјечник (са граматиком)“ у којем је објављена и реформа српског језика. Радио на сакупљању припедака, пословица, заговјетки, писао историјска сведочанства и друго. Борио се против самовлашћа кнеза Милоша Обреновића, као и против јаког фронта противника својих реформаторских идеја. Уређивао алманах „Даница“ и настојао да страну културну јавност упозна са српским народним благом и прошлошћу. Универзитет у Јени доделио му је титулу почасног доктора, а слична признања Вук је добио од многих европских академија. Захваљујући Вуку, српске народне песме постале су познате и цењене широм Европе, а изузетно су се допале и Гетеу. Објављене „Песме“ Бранка Радичевића показале су да се народним језиком могу писати и уметничка дела, а Даничићев „Рат за српски језик и правопис“ доказао је, снагом научних аргумената, оправданост Вукових језичких поставки. Његово дело имало је огроман утицај и на остале југословенске народе, па су се тако, на тзв. Књижевном договору у Бечу 1850. године, представници српског и хрватског културног живота споразумели о увођењу јединственог књижевног језика код оба народа. Године 1897. Вукови посмртни остаци пренесени су из Беча у Београд и сахрањени у порти Саборне цркве.

7. Спробуйте прочитати текст про столицу Хорватии місто Загреб.

Zagreb, grad milijun srca

Grad Zagreb, smješten na zemljopisnom, kulturnom, povijesnom i političkom sjecištu istoka i zapada Europe, glavni grad Hrvatske, spaja kontinentalni i mediteranski duh u osebujnu cjelinu. Zagreb je kulturno, znanstveno, gospodarsko, političko i administrativno središte Republike Hrvatske sa sjedištem Sabora, Predsjednika i Vlade. Povoljan geografski položaj između Panonske nizine, ruba Alpa i Dinarida omogućio je spontani nastanak mjesta slobodne komunikacije. Grad

sa sjeverne strane od hladnih sjevernih vjetrova štiti gora Medvednica, a prostrana ravnica i rijeka Sava otvaraju ga prema ostalim stranama svijeta. U Zagrebu živi četvrtina ukupnog stanovništva Hrvatske, što je u brojkama gotovo milijun. Građani su stoljećima stizali iz različitih krajeva Europe, a u novijoj povijesti iz svih krajeva Hrvatske te su svojim doprinosom obogatili kulturu grada. Zagreb je siguran velegrad otvorenih vrata, burne povijesti i zanimljivih ličnosti, koji srdačno poziva na upoznavanje i ispunjava očekivanja. U ovom se gradu lako sklapaju zanimljiva poznanstva, nova prijateljstva i proživljavaju nezaboravne dogodovštine. Povijesne se sekvence čitaju kao slikovnica na sačuvanim fasadama, a ulice i trгови odišu suživotom različitih mentaliteta koji stvaraju prepoznatljiv zagrebački identitet opuštenog velegrada. Savjet je prepustiti se atmosferi grada, od kojeg su ljepše samo Zagrepčanke, tvrde mnogi.

Болгарський алфавіт

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Е е	Ж ж	З з	И и	Й й
а	бъ	въ	гъ	дъ	е	жъ	зъ	и	и кратко
a	b	v	g	d	e	zh	z	i	y
[a/ɐ]	[b/p]	[v/f]	[g/k]	[d/t]	[ɛ]	[ʒ/ʃ]	[z/s]	[i]	[j]
К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р	С с	Т т	У у
къ	лъ	мъ	нъ	о	пъ	ръ	съ	тъ	у
k	l	m	n	o	p	r	s	t	u
[k/g]	[l/ɫ]	[m]	[n]	[ɔ/o]	[p]	[r]	[s/z]	[t/d]	[u/o]
Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ь ь	Ю ю	Я я
фъ	хъ	цъ	чъ	шъ	щъ	ер голям	ер малък	ю	я
f	h	ts	ch	sh	sht	a	'	yu	ya
[f]	[x]	[ts]	[tʃ]	[ʃ]	[ʃt]	[ɤ/ɐ]	[j/-]	[ju/u]	[ja/a]
								[jo/o]	[jɛ/ɛ]

Македонський алфавіт

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Ѓ ѓ	Е е	Ж ж	З з	С с	И и
a	b	v	g	d	ǵ	e	ž	z	dz	i
[a]	[b]	[v]	[g]	[d]	[gʲ / d͡ʒ]	[e]	[ʒ]	[z]	[d͡z]	[i]
Ј ј	К к	Л л	Љ љ	М м	Н н	Њ њ	О о	П п	Р р	
j	k	l	lj	m	n	nj	o	p	r	
[j]	[k]	[l / l̥]	[l / ʎ]	[m]	[n]	[ɲ]	[o]	[p]	[r]	
С с	Т т	Ќ ќ	У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Џ џ	Ш ш	
s	t	ќ	u	f	x	c	č	dž	š	
[s]	[t]	[kʲ / t͡ɕ]	[u]	[f]	[x]	[t͡s]	[t͡ʃ]	[d͡ʒ]	[ʃ]	

Хорватський алфавіт

A a	B b	C c	Č č	Ć ć	D d	Dž dž	Đ đ	E e	F f
a	be	ce	če	će	de	dže	đe	e	ef
А а	Б б	Ц ц	Ч ч	Ћ ћ	Д д	Џ џ	Ђ ђ	Е е	Ф ф
[a]	[b]	[ts]	[tʃ]	[tʃʲ]	[d]	[dʒʲ]	[dʒ]	[e]	[f]
G g	H h	I i	J j	K k	L l	Lj lj	M m	N n	Nj nj
ge	ha	i	jot	ka	el	elj	em	en	enj
Г г	Х х	И и	Ј ј	К к	Л л	Љ љ	М м	Н н	Њ њ
[g]	[x/h]	[i]	[j]	[k]	[l]	[ʎ]	[m]	[n]	[ɲ]
O o	P p	R r	S s	Š š	T t	U u	V v	Z z	Ž ž
o	pe	er	es	eš	te	u	ve	ze	že
О о	П п	Р р	С с	Ш ш	Т т	У у	В в	З з	Ж ж
[o]	[p]	[r]	[s]	[ʃ]	[t]	[u]	[v]	[z]	[ʒ]

Сербський алфавіт

А а [a]	Б б [б]	В в [в]	Г г [г]	Д д [д]	Ђ ђ [джь]	Е е [э]	Ж ж [ж]	З з [з]	И и [и]
Ј ј [й]	К к [к]	Л л [л]	Љ љ [љь]	М м [м]	Н н [н]	Њ њ [њь]	О о [о]	П п [п]	Р р [р]
С с [с]	Т т [т]	Ћ ћ [чь]	У у [у]	Ф ф [ф]	Х х [х]	Ц ц [ц]	Ч ч [ч]	Џ џ [дж]	Ш ш [ш]

ЗАНЯТТЯ 12

Слов'яни в давні часи. Праслов'янська мова

План

1. Гіпотези прабатьківщини слов'ян.
2. Розширення території праслов'ян у першій половині I тис. н.е.
3. Археологічні свідчення про давніх слов'ян.
4. Писемні згадки античних джерел про давніх слов'ян.
5. Праслов'янська мова як наукова гіпотеза.
6. Реконструкція фонетичної, граматичної й лексичної систем праслов'янської мови.

Завдання

1. Запишіть 5–6 гіпотез прабатьківщини слов'ян, вкажіть авторів цих теорій. Зверніть особливу увагу на те, які гіпотези були висловлені польськими та українськими вченими (славістами, археологами, фольклористами тощо).

2. Дайте визначення термінів *етимологія*, *ономастика*, *топонім*, *гідронім*, *антропонім*. Які ще види онімів (власних назв) вам відомі?

3. Запишіть 10–15 реконструйованих праслов'янських лексем самостійно обраної тематичної групи (Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2013. С. 83–107).

ЗАНЯТТЯ 13

Графіка. Виникнення слов'янської писемності

План

1. Значення письма в історії людства. Піктографія, ідеографія, фонографія (складове, консонантне, буквено-звукове письмо).
2. Виникнення писемності у слов'ян. Перші слов'янські абетки.
3. Особливості сучасної слов'янської кирилиці.
4. Особливості сучасної слов'янської латиниці.
5. Діакритичні знаки у слов'янських азбуках.

Завдання

1. З'ясуйте значення термінів *графіка, писемність, письмо, алфавіт, азбука, абетка, кирилиця, глаголиця, латиниця, орфографія*.

2. Укладіть порівняльну таблицю особливостей сучасних слов'янських алфавітів, створених на базі кирилиці, та аналогічну таблицю особливостей слов'янської латиниці.

Оригінальні літери					
Українська мова	Російська мова	Білоруська мова	Болгарська мова	Сербська мова	Македонська мова

Оригінальні літери					
Польська мова	Чеська мова	Словацька мова	Словенська мова	Хорватська мова	Верхньолужицька мова

3. Використовуючи літери кирилиці, спробуйте записати числа 54, 12, 235.

ЗАНЯТТЯ 14

Структура наукового дослідження

План

1. Вступ у науковому дослідженні та його засаднича роль у структурі роботи.
2. Особливості написання теоретичного розділу роботи.
3. Характеристика дослідницької частини наукової роботи.
4. Висновкова частина дослідження.
5. Список використаних джерел та їхніх умовних скорочень.
6. Список використаної літератури.

Завдання

1. Ознайомтеся з оформленням відповідно до ДСТУ:2015 списком літератури до теми заняття. Запам'ятайте основні вимоги.

Література

1. Богдан С. К. Наукова робота в МАН: десять порад юному мовознавцю: навч.-метод. посіб., вид. 3-тє, виправ. й допов. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 268 с.

2. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

3. Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 224 с.

4. Колоїз Ж., Остоушко О. Студентська наукова робота з української мови: навч. посібн. для студ. ф-ту укр. філол. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В., 2016. 162 с.

5. Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики: навч. посіб. Житомир: Полісся, 2003. 235 с.

6. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Основи мовознавчих досліджень : модульний курс: навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 344 с.

7. Основи наукового мовлення / уклад.: О. А. Бобер, С. А. Бронікова, Т. Д. Єгорова та ін.; за ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. Київ: НАДУ, 2012. 48 с.

2. Уважно перегляньте «Список рекомендованої літератури» (див. с. 49–50 цього видання). У чому особливість бібліографічного оформлення наукових статей, розміщених у журналах чи збірниках праць?

Змістовий модуль 1

1. Природну мову (англійську, українську, польську тощо) вивчає
 - а) загальне мовознавство;
 - б) конкретне мовознавство;
 - в) прикладне мовознавство.
2. Виникнення й розвиток форм писемності вивчає
 - а) загальне мовознавство;
 - б) конкретне мовознавство;
 - в) прикладне мовознавство.
3. Забезпечує спілкування людини з комп'ютером
 - а) загальне мовознавство;
 - б) конкретне мовознавство;
 - в) прикладне мовознавство.
4. Номінативну функцію виконують
 - а) звуки;
 - б) слова;
 - в) речення.
5. Мова – це явище
 - а) біологічне;
 - б) психічне;
 - в) соціальне.
6. На межі мовознавства і психології виникла
 - а) лінгводидактика;
 - б) психолінгвістика;
 - в) лінгвокультурологія.
7. За параметром *загальне – конкретне* протиставляються:
 - а) мова і мислення;
 - б) мова і інші знакові системи;
 - в) мова і мовлення.
8. Експресивна функція мови існує для
 - а) вираження прекрасного, виховання естетичного смаку;
 - б) спілкування людей;
 - в) самовираження, створення образу мовця.
9. Нагромадження, запас інформації забезпечує
 - а) акумулятивна функція мови;
 - б) когнітивна функція;
 - в) мислетворча функція.
10. Звукосимволічну гіпотезу походження мови поділяли
 - а) М. Марр, В. Вундт;
 - б) В. Гумбольдт, Я. Грімм, О. Потебня;
 - в) Демокріт, Платон.

11. Процес диференціації мов демонструє таку гіпотезу походження мови:
 - а) вигукову;
 - б) моногенезу;
 - в) звуконаслідувальну.
12. Споріднення мов лягло в основу
 - а) генеалогічної класифікації мов;
 - б) типологічної класифікації;
 - в) гіпотези соціального договору.
13. Описова фонетика вивчає
 - а) формування звукової системи мови;
 - б) загальні особливості звуків природної мови;
 - в) звукову систему мови на певному етапі її розвитку.
14. Які характеристики звуків розглядає акустичний аспект їх вивчення?
 - а) сила, висота, довгота, тембр;
 - б) шепіт, голос, видих;
 - в) інтонація, тембр, субституція.
15. Глоткові і гортанні приголосні вирізняють за
 - а) місцем творення;
 - б) акустичною ознакою;
 - в) способом творення.
16. Консонантизм – це
 - а) система частин мови;
 - б) система приголосних звуків;
 - в) тип інтонації.
17. Сонорна теорія – це
 - а) теорія складу;
 - б) теорія походження мови;
 - в) кількість сонорних приголосних.
18. Котра з перелічених одиниць не має статусу мовного знака?
 - а) фонема;
 - б) лексема;
 - в) морфема.
19. Динамічний, музикальний, кількісний – це характеристики:
 - а) звука;
 - б) складу;
 - в) наголосу.
20. Прогресивна і регресивна, контактна і дистантна – це характеристики:
 - а) асиміляції;
 - б) конвергенції;
 - в) транскрипції.
21. Зміни приголосних у коренях слів *носити* – *ноша*, *хотіти* – *хочу* належать до:
 - а) спонтанних звукових змін;
 - б) історичних чергувань звуків;
 - в) позиційних звукових змін.

22. Відображення змісту повідомлення спеціальними знаками, що позначають поняття, – це
- а) стенографія;
 - б) піктографія;
 - в) ідеографія.
23. Традиційний принцип орфографії є основним у
- а) українській мові;
 - б) англійській мові;
 - в) польській мові.
24. У котрому рядку слова вжито в переносному значенні за типом метонімії:
- а) головка сиру, цікава записка, вушко голки;
 - б) вивчення словотвору, школа на канікулах, зїв цілу тарілку;
 - в) літературний вечір, золотий характер, крило літака.
25. Типологічна класифікація мов світу ґрунтується
- а) на подібності граматичного ладу;
 - б) на близькості територіального поширення мов;
 - в) на спільності походження.
26. Слова якої частини мови виконують вказівну функцію?
- а) іменники;
 - б) займенники;
 - в) прийменники.
27. За яким критерієм слова *добрий, четвертий, який, мій* можна віднести до однієї частини мови?
- а) семантичним;
 - б) граматичним;
 - в) словотвірним.
28. За яким критерієм слова *багато, стільки, декілька* деякі мовознавці відносять до числівників, а деякі – до займенників?
- а) семантичним;
 - б) граматичним;
 - в) словотвірним.
29. У якої частини мови граматична категорія роду є класифікаційною:
- а) в іменника;
 - б) в прикметника;
 - в) в займенника.
30. Оберіть рядок виключно із синтаксичним зв'язком слів керування:
- а) вірно любити, поважаю за переконання, батьки і діти, скільки снігу;
 - б) підручник з математики, чекаю наказу, прийду о третій, тримай мене;
 - в) вишиваю сорочку, гарно вишиваю, мамина вишиванка, вишиванка схована.

Змістовий модуль 2

1. Терміни *слов'янознавство* і *славістика* співвідносяться так:
 - а) перший ширший за обсягом;
 - б) другий термін ширший за обсягом;
 - в) ці терміни синонімічні.
2. Основним об'єктом вивчення слов'янської філології є:
 - а) слов'янські мови;
 - б) слов'янські літератури;
 - в) слов'янські народи.
3. Початок формування слов'янської філології як науки припадає на
 - а) IX – X ст.;
 - б) кін. XVIII – поч. XIX ст.;
 - в) XIII ст.
4. До якої групи слов'янських мов належить словацька мова:
 - а) до східної групи;
 - б) до західної групи;
 - в) до південної групи.
5. На скільки груп поділяв усі слов'янські мови Й. Добровський:
 - а) на дві групи;
 - б) на три групи;
 - в) на шість груп.
6. До якої групи слов'янських мов належить македонська мова:
 - а) до східної групи;
 - б) до західної групи;
 - в) до південної групи.
7. Складотворчий приголосний Р є в таких мовах:
 - а) польській та кашубській;
 - б) чеській та словацькій;
 - в) російській та білоруській.
8. У котрій (котрих) мові (мовах) є носові голосні:
 - а) у словацькій мові;
 - б) у словенській мові;
 - в) у польській мові.
9. Форма кличного відмінка іменників збережена в таких мовах:
 - а) в українській та польській мовах;
 - б) в російській та білоруській мовах;
 - в) у хорватській та словенській мовах.
10. Якій групі слов'янських мов притаманне фонетичне явище повноголосся:
 - а) західній;
 - б) східній;
 - в) південній.
11. Сучасний український славіст О. Царук поділяв слов'янські мови на
 - а) три групи;
 - б) чотири групи;
 - в) дві групи.

12. Мови якої (яких) групи (груп) користуються різними алфавітами:
- а) південної групи;
 - б) західної групи;
 - в) східної групи.
13. Славісти Ф. Копечний та Л. Якубинський поділяють слов'янські мови на
- а) три групи;
 - б) чотири групи;
 - в) шість груп.
14. Скільки слов'янських мов входить до балканського мовного союзу:
- а) три мови;
 - б) дві мови;
 - в) усі південнослов'янські мови.
15. Кого вважають «патріархом» (засновником) слов'янської філології:
- а) Нестора Літописця;
 - б) Кирила і Мефодія;
 - в) Й. Добровського.
16. Найбільша кількість живих слов'янських мов становить
- а) східну групу;
 - б) західну групу;
 - в) південну групу.
17. Фіксований наголос мають мови
- а) західної групи;
 - б) східної групи;
 - в) південної групи.
18. Яка слов'янська мова входить до числа світових мов:
- а) українська;
 - б) російська;
 - в) польська.
19. Скільки значень має термін *філологія*:
- а) одне значення;
 - б) два значення;
 - в) три значення.
20. Слов'янознавство – це комплекс наук, який вивчає
- а) історію та культуру слов'янських народів;
 - б) мову та літературу слов'ян;
 - в) слов'янську компаративістику.
21. Коли жили і здійснювали свою просвітницьку діяльність Кирило і Мефодій:
- а) у V–VI ст.;
 - б) у IX ст.;
 - в) у XII ст.
22. Яка група мов індоєвропейської мовної сім'ї найближча до слов'янської групи:
- а) індійська;
 - б) германська;

- в) балтійська.
23. Яким типом письма (абетки) користуються західнослов'янські мови:
- а) кирилицею;
 - б) глаголицею;
 - в) латиницею.
24. У якій групі слов'янських мов найпростіша система часів дієслова:
- а) у західній;
 - б) у східній;
 - в) у південній.
25. Які слов'янські мови практично повністю втратили відмінювання іменників:
- а) верхньо- та нижньолужицька мови;
 - б) сербська і хорватська мови;
 - в) болгарська і македонська мови.
26. Астериск – це:
- а) реконструйований звук;
 - б) праформа;
 - в) знак архетипу.
27. Метод, покладений в основу вивчення історії мов, називається:
- а) порівняльно-історичним;
 - б) гіпотетичним;
 - в) зіставним.
28. Генеалогічна класифікація мов ґрунтується на аналізі
- а) регулярних фонетичних збігів;
 - б) регулярних розбіжностей;
 - в) ступеня споріднення.
29. Котра з теорій прабатьківщини слов'ян є найбільш вірогідною в сучасній славістиці:
- а) прибалтійська;
 - б) вісло-дніпровська;
 - в) причорноморська.
30. Яка теорія слов'янської прабатьківщини є найдавнішою:
- а) азійська;
 - б) поліська;
 - в) дунайська.

1. Філологія в системі гуманітарних знань. Слов'янська філологія.
2. Аспекти та основні розділи мовознавства.
3. Проблема визначення сутності мови: біологічний, психологічний та соціальний підходи.
4. Форми існування мови в суспільстві.
5. Мова і мовлення.
6. Мова як особлива знакова система. Функції мови.
7. Фонетика. Три аспекти вивчення звуків.
8. Поняття про фонему та її функції.
9. Слово як одиниця мови. Слово і поняття.
10. Полісемія та шляхи її розвитку: метафора, метонімія, синекдоха, функціональне перенесення.
11. Парадигматичні відношення в лексиці. Синонімія, антонімія, гіперогіпонімія, омонімія.
12. Історичні зміни словникового складу мови: архаїзми, історизми, неологізми. Запозичення.
13. Граматичне значення, граматична форма (аналітична, синтетична), граматична категорія.
14. Способи вираження граматичних значень у мовах світу.
15. Морфема, види морфем. Афікси.
16. Частини мови. Критерії виділення частин мови.
17. Синтаксичні зв'язки слів. Словосполучення.
18. Речення та його ознаки. Актуальне членування речення.
19. Генеалогічна класифікація мов. Мовна сім'я, група, підгрупа.
20. Індоевропейська мовна сім'я.
21. Типологічна класифікація мов. Мови ізолятивні, аглютинативні, інкорпоративні, флективні.
22. Слов'янські народи на карті світу: території проживання, сучасні слов'янські держави.
23. Слов'янські мови: традиційні та сучасні підходи до їх класифікацій.
24. Загальна характеристика східнослов'янських мов, їх спільні й оригінальні риси.
25. Польська мова: поширення, діалектне членування, специфічні риси.
26. Чеська мова: поширення, діалектне членування, специфічні риси.
27. Словацька мова: поширення, діалекти, специфічні риси.
28. Загальна характеристика, особливості виникнення та спільні риси південнослов'янських мов. Балканський мовний союз.
29. Болгарська і македонська мови: поширення, діалекти, специфічні риси.
30. Сербська і хорватська мови: поширення, діалектне членування, специфічні риси.

31. Праслов'янська мова і загальні етапи її розвитку.
32. Огляд наукових теорій щодо прабатьківщини слов'ян.
33. Значення письма в історії суспільства. Етапи і форми розвитку графічного письма.
34. Поява писемності у слов'ян. Слов'янські азбуки.
35. Методи дослідження мови. Прийоми наукового аналізу мови (аналіз і синтез, опис, класифікація, модель, гіпотеза, експеримент, кількісно-статистичний аналіз).
36. Науковий стиль, його підстили.
37. Науковий текст як спосіб репрезентації наукового стилю.
38. Структура наукового дослідження.
39. Наукова робота в закладах вищої освіти. Апробація дослідження.
40. Академічна доброчесність як головний принцип і запорука успіху в науці.

Аглоutinативні мови — мови, в яких граматичні значення виражаються особливими афіксами — приклеїками.

Адстрат — сукупність ознак мовної системи як результат впливу однієї мови на іншу за тривалого співіснування і контактів народів, що розмовляють цими мовами.

Акомодація — зміна одного звука під впливом іншого, сусіднього; часткове пристосування сусідніх звуків.

Алфавіт — сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному усталеному порядку; азбука, абетка.

Аналітичні мови — мови, які характеризуються тенденцією до окремого (аналітичного) вираження лексичних і граматичних значень (лексичне значення виражене повнозначними словами, а граматичне — службовими словами, порядком слів, інтонацією).

Аналітичні форми — форми, в яких лексичне і граматичне значення виражені різними словами; лексичне — самостійним словом, а граматичне — службовим.

Антоніми — різні за звучанням слова, які мають протилежні, але співвідносні значення.

Антропоніми — офіційні й неофіційні власні назви людини.

Ареальна лінгвістика — розділ мовознавства, який на основі методу картографування мовних явищ вивчає їх територіальне поширення. Синоніми: лінгвогеографія, просторова лінгвістика, ареальне мовознавство.

Артикуляція — робота органів мовлення, тобто сукупність їх порухів при вимові певного звука.

Архаїзми — застарілі слова, які вийшли з активного вжитку, але збереглися в пасивному словнику. Розрізняють власне архаїзми й історизми. **Власне архаїзми** — слова, які називають предмети та явища, що існують і тепер, але витіснені з активного вжитку іншими синонімічними словами.

Архетип — вихідна для пізніших утворень мовна форма, реконструйована на основі закономірних відповідників у споріднених мовах. Синонім: праформа.

Асиміляція — артикуляційне уподібнення одного звука до іншого в мовленнєвому потоці в межах слова або словосполучення.

Астроніми — власні назви небесних тіл.

Астериск, або зірочка, — спеціальний знак * на початку кожної окремо вживаної гіпотетичної одиниці (будь-який звук чи праформа (архетип) праслов'янської мови).

Афікс — службова морфема, приєднана до кореня, яка виражає граматичне і словотвірне значення.

Білінгвізм — практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах.

Власні назви (оніми) — індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів з ряду однорідних: протиставляються загальним назвам.

Генеалогічна класифікація мов — вивчення і групування мов світу на основі споріднених зв'язків між ними (спільного походження від прамови).

Гідроніми — власні назви природних і штучних водних об'єктів.

Гіперо-гіпонімія — родо-видові відношення в лексико-семантичній системі.

Грамматика — 1) будова мови, тобто система способів словотворення, морфологічних категорій і форм, синтаксичних категорій і конструкцій; 2) розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови.

Грамматична категорія — система протиставлених одна одній однорідних граматичних величин (гар матчиних форм із однорідним значенням).

Грамматична форма слова — єдність граматичного значення і засобів його вираження; співвіднесеність певного граматичного змісту з певним граматичним способом у їх єдності.

Грамматичне значення — узагальнене (абстрактне) мовне значення, яке властиве рядам слів, словоформ, синтаксичних конструкцій і яке має в мові регулярне (стандартне) вираження.

Графіка — сукупність усіх засобів письма (у звуковому письмі літер і допоміжних знаків), які використовують для передавання звукової мови; розділ мовознавства, що вивчає форми літер і співвідношення їх зі звуками мови.

Дивергенція — історичний процес розвитку мови, внаслідок якого вона розпадається на дві або більше мов (перетворення її діалектів на окремі мови) або ж її мінімальні одиниці (фонемі) розпадаються на дві чи більше фонем (перетворення варіантів фонемі на окремі фонемі); те саме, що диференціація.

Дисиміляція — розподібнення артикуляції двох однакових або подібних звуків у межах слова, втрата ними спільних фонетичних ознак.

Діалект — різновид певної мови, який є засобом спілкування людей, тісно пов'язаних територіально, соціально або професійно (територіальний діалект, соціальний діалект).

Діалектизми — фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості, властиві окремим діалектам (і відсутні в літературній мові).

Діахронічне мовознавство — мовознавство, яке розглядає мову в її історичному розвитку. Синонім; історичне мовознавство.

Діахронія — 1) історичний розвиток мови; 2) дослідження мови в часі, в її історичному розвитку. Антонім: синхронія.

Екзотизми — слова, які позначають властиві іншим народам або країнам поняття.

Екстралінгвальний — такий, що стосується позамовних ознак, причин тощо.

Етимологія — розділ мовознавства, який вивчає первинну семантику, походження й етапи розвитку слів та морфем.

Жаргонізми, або сленгові слова — слова, властиві розмовній мові людей, пов'язаних певною спільністю інтересів.

Закон відкритого складу — об'єктивно сформована фонетична закономірність, поєднання звуків в одному складі за принципом висхідної звучності, внаслідок чого всі склади виявляються відкритими (закінчуються на голосний або складотворчий сонант).

Запозичення — звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу.

Звук — найменша неподільна одиниця мовлення, яка утворюється апаратом мовлення, має фізичну природу і виконує в мові певну функцію.

Звукове письмо — тип письма, в якому графічні знаки позначають склади або окремі звуки.

Зіставне мовознавство — розділ мовознавства, який вивчає дві чи кілька мов незалежно від їхньої спорідненості з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури (фонологічному, морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному). Синоніми: контрастивна лінгвістика, конфронтативна лінгвістика.

Зіставний метод — система наукових прийомів для синхронного порівняльного дослідження двох або кількох мов. Синоніми: контрастивний метод, конфронтативний метод, зіставно-типологічний метод, типологічний метод, синхронно-порівняльний метод.

Знак — матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який є представником іншого предмета і використовується для отримання, зберігання і передавання інформації.

Зооніми — клички тварин.

Ідеографія — письмо графічними знаками, що позначають поняття.

Ізолятивні (кореневі) мови — мови, які не мають афіксів і граматичні значення виражають способом прилягання одних слів до інших або за допомогою службових слів.

Індосвропейські мови — родина споріднених мов, до якої входять індійська, іранська, слов'янська, балтійська, германська, романська, кельтська, грецька, албанська, вірменська групи мов.

Інкорпоративні, або полісинтетичні, мови — мови, в яких різні частини висловлення у вигляді аморфних слів-основ (коренів) об'єднані в єдині складні комплекси, сукупність яких оформляється службовими елементами.

Інкунабули — перші друковані видання в Європі, які вийшли у світ після винайдення книгодрукування в середині XV ст. до 1 січня 1501 року.

Інтернаціоналізми — слова, наявні в багатьох мовах світу.

Інтонація — рух, зміна, динаміка тону, що супроводжує висловлювання, ритміко-мелодійний малюнок мовлення. Інтонація складається з мелодики, інтенсивності, пауз, темпу і тембру мовлення.

Історизми — слова, які вийшли з ужитку в зв'язку зі зникненням позначуваних ними понять.

Кирилиця — тип давньої слов'янської азбуки, що отримав назву від виникнення відповідної графіки.

Когнітивна лінгвістика — мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної) діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Конотація — додаткові семантичні й прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект.

Контекст — мовне оточення або ситуація, в яких уживається лінгвальна одиниця.

Корінь — сегментна частина, що є спільною для всіх споріднених слів.

Культура — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людським суспільством протягом його історії.

Латиниця — абетка латинської мови, історично є відгалуженням етрусської абетки, що в свою чергу постала з грецької. Виникнення латинської абетки датують 7 ст. до н. е.

Лексема — слово як сукупність усіх його форм і значень, як структурний елемент мови.

Лексикографія — розділ мовознавства, який займається теорією і практикою укладання словників.

Лексикологія — розділ науки про мову, який вивчає лексику (словниковий склад мови).

Лексичне значення — історично закріплена в свідомості людей співвіднесеність слова з певним явищем дійсності.

Літературна мова — унормована форма загальнонародної мови, яка характеризується існуванням усного і писемного варіантів, розвинутої системи стилів і обслуговує усі сфери діяльності суспільства.

Метод — спосіб пізнання об'єкта дійсності за допомогою узагальненої сукупності теоретичних засад, прийомів, методик дослідження.

Міжмовні омоніми — слова двох мов, які мають однакову чи майже однакову форму, але різняться значенням.

Мова — система фонетичних, лексичних та граматичних засобів, яка розвивається і є основним знаряддям спілкування між людьми, оформлення й вираження думки, пізнання навколишнього світу.

Мовлення — конкретно застосована мова, засоби спілкування в їх реалізації.

Мовна картина світу — спосіб відображення реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами.

Мовна політика — сукупність ідеологічних принципів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі.

Мовна сім'я — сукупність мов, основою яких є одна прामова.

Мовний союз — особливий тип ареально-історичної спільності мов, що характеризується певною кількістю подібних структурних і матеріальних ознак, набутих внаслідок тривалого й інтенсивного контактного й конвергентного розвитку в межах єдиного географічного простору.

Мовознавство, або лінгвістика — наука про природну людську мову загалом і мови світу як її представників.

Морфема — мінімальна двостороння одиниця мови.

Морфологія — розділ граматики, який вивчає граматичні властивості слова, зміну форм слів і пов'язаних із ними граматичних значень.

Наголос — виділення в мовленні певної одиниці в ряду однорідних одиниць за допомогою фонетичних засобів. Розрізняють словесний (тактовий), фразовий, логічний і емпатичний наголос.

Народний календар — закріплені у традиціях давніх слов'ян народні обряди й звичаї, які пов'язані з природними явищами й порами року, а також із залежними від них хліборобськими заняттями та родинними звичаями.

Неологізми — нові слова, що виникли за пам'яті людей, які їх використовують.

Омографи — слова, які пишуться однаково, а вимовляються по-різному.

Омонімія — слова, які звучать однаково, але мають різні значення.

Омофони — слова, які вимовляються однаково, але різняться написанням.

Омоформи — слова, в яких збігаються тільки окремі форми.

Ономастика — розділ мовознавства, який вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження.

Орфоепія — 1) вимова, яка відповідає прийнятим у мові нормам (сукупність вимовних норм); 2) розділ мовознавства, який встановлює систему вимовних норм.

Орфографія — 1) система правил відтворення звукового мовлення на письмі; 2) розділ мовознавства, який розробляє і досліджує систему правил правопису.

Палаталізація — пом'якшення приголосних у певних фонетичних позиціях унаслідок додаткового підняття середини спинки язика до піднебіння.

Палеографія — історико-філологічна дисципліна, об'єктом якої є історія письма.

Пантеон — сукупність богів язичницького культу.

Пергамен (пергамент) — спеціально оброблена шкіра молодих тварин, яку застосовували як матеріал для письма.

Писемність (слов'янська) — використання літерно-звукової (алфавітної) системи фіксації мови на площині за допомогою умовних знаків для впорядкованого передавання інформації на відстані й закріплення її в часі.

Письмо — знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів для передавання інформації на віддалі і закріплення її в часі.

Піктографія — відображення змісту повідомлення у вигляді малюнка або послідовності малюнків (малюнкове письмо).

Полісемія (багатозначність) — наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова відповідно до різних контекстів.

Порівняльно-історичний метод — система наукових прийомів визначення генетичних відношень між мовами і відтворення (реконструкції) доісторичного розвитку мов та їх праформ на підставі виявлених конкретних ознак звукової спорідненості семантично тотожних чи близьких морфем порівнюваних мов.

Прабатьківщина слов'ян — територія, де праслов'яни зародилися як окремий етнос, ймовірно, від Середнього Дніпра до басейну Вісли і від басейну Прип'яті до меж Правобережного Лісостепу.

Прамова — мова, з діалектів якої виникла група (сім'я) споріднених мов.

Праслов'янська мова — спільна для давньослов'янських племен мова-основа.

Протеза — поява перед голосним, що стоїть на початку слова, приголосного для полегшення вимови.

Редукція голосних — ослаблення артикуляції ненаголошених звуків і зміна їхнього звучання.

Речення — мінімальна комунікативна одиниця, яка про щось повідомляє й розрахована на слухове або зорове (на письмі) сприйняття.

Рукопис — давня писемна пам'ятка; написаний від руки чи надрукований текст; поданий у видавництво авторський текст.

Синоніми — слова, які мають значення, що повністю або частково збігаються.

Синтаксис — розділ граматики, який вивчає засоби і правила побудови висловлювань, тобто його предметом є речення.

Синтетичні мови — мови, у яких граматичне значення синтезується з лексичним у межах слова (граматичне значення виражається за допомогою флексій і формотворчих афіксів, чергування і суплетивізму).

Синтетичні форми — форми, в яких граматичне значення виражене в межах слова, тобто лексичне й граматичне значення синтезовані в одній формі.

Синхронія — 1) стан мови в певний момент її розвитку, в певну епоху; 2) вивчення мови в цьому стані (в абстракції від часового чинника). Антонім: діахронія.

Слово — основна структурно-семантична одиниця мови, яка співвідноситься з предметами, процесами, явищами дійсності, їхніми ознаками та відношеннями між ними, вільно відтворюється у мовленні й служить для побудови висловлень.

Словосполучення — два чи більше повнозначних слів, об'єднаних синтаксичним зв'язком.

Слов'янська демонологія — віровчення про злих духів, які сформувалися в уявленні давніх слов'ян і частково збереглися в сучасній слов'янській міфології.

Слов'янська філологія — сукупність гуманітарних наук, які вивчають культурне надбання слов'ян чи окремих слов'янських народів шляхом мовного й стилістичного аналізу писемних текстів.

Субстрат — залишкові сліди мови місцевого населення в мові прийшлого населення, яка витіснила мову-попередницю.

Суперстрат — залишкові сліди мови прийшлого населення в мові місцевого населення.

Такт — частина фрази, об'єднана одним наголосом. Такти членуються на склади.

Текст — писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних смисловими і формально-граматичними зв'язками в межах спільної теми та сюжету.

Теоніми — власні найменування божеств.

Типологічна класифікація мов — класифікація, яка ґрунтується на виявленні подібності й відмінності будови мов незалежно від їх генетичної спорідненості (на основі подібності й відмінності не в самому мовному матеріалі, а в принципах його організації).

Типологічне мовознавство — напрям лінгвістики, що досліджує ступінь структурної близькості або розбіжності мов незалежно від наявності чи відсутності генетичних зв'язків між ними.

Топоніми — власні географічні назви, особливо назви великих річок (гідроніми) й важливих об'єктів рельєфу — гір, височин, балок, урочищ (ороніми), які зберігають відносну стабільність у мові як постійні знаки орієнтації в просторі, що здатні переходити від одного етносу до іншого без істотних змін у зв'язку з відсутністю лексичного значення.

Транскрипція — спосіб запису усного мовлення з метою найточнішої передачі вимови.

Транслітерація — побуквена передача текстів і окремих слів, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи.

Універсалії (мовні) — спільні ознаки, властиві всім мовам світу.

Філологія — сукупність гуманітарних наук, які вивчають духовну культуру людства чи окремих народів шляхом мовного і лінгвостилістичного аналізу писемних текстів.

Флективні мови — мови, в яких у вираженні граматичних значень провідну роль відіграє флексія (закінчення).

Фонема — мінімальна звукова одиниця мови, яка служить для розпізнавання й розрізнення значеннєвих одиниць — морфем і слів.

Фонетика — наука, яка вивчає звуки мови.

Фонетична транскрипція — спеціальна система письма, яку застосовують для точного відтворення звукового складу слів і текстів мови.

Фонографія — різновид письма, в якому графічні знаки позначають звуки.

Фраза — відрізок мовлення, що становить собою інтонаційно-змістову єдність, виділену з обох боків паузами. Фраза розпадається на такти.

Фразеологізми — неподільні, цілісні за значенням сполучення слів, які відтворюються в мовленні.

Фразеологія — 1) сукупність фразеологізмів даної мови; 2) розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови.

Церковнослов'янська мова — писемно-літературна мова слов'янських народів, що виникла на основі старослов'янської мови під впливом живомовних середовищ, у яких нею користувалися.

Частини мови — великі за обсягом класи слів, об'єднаних спільністю загального граматичного значення і його формальних показників.

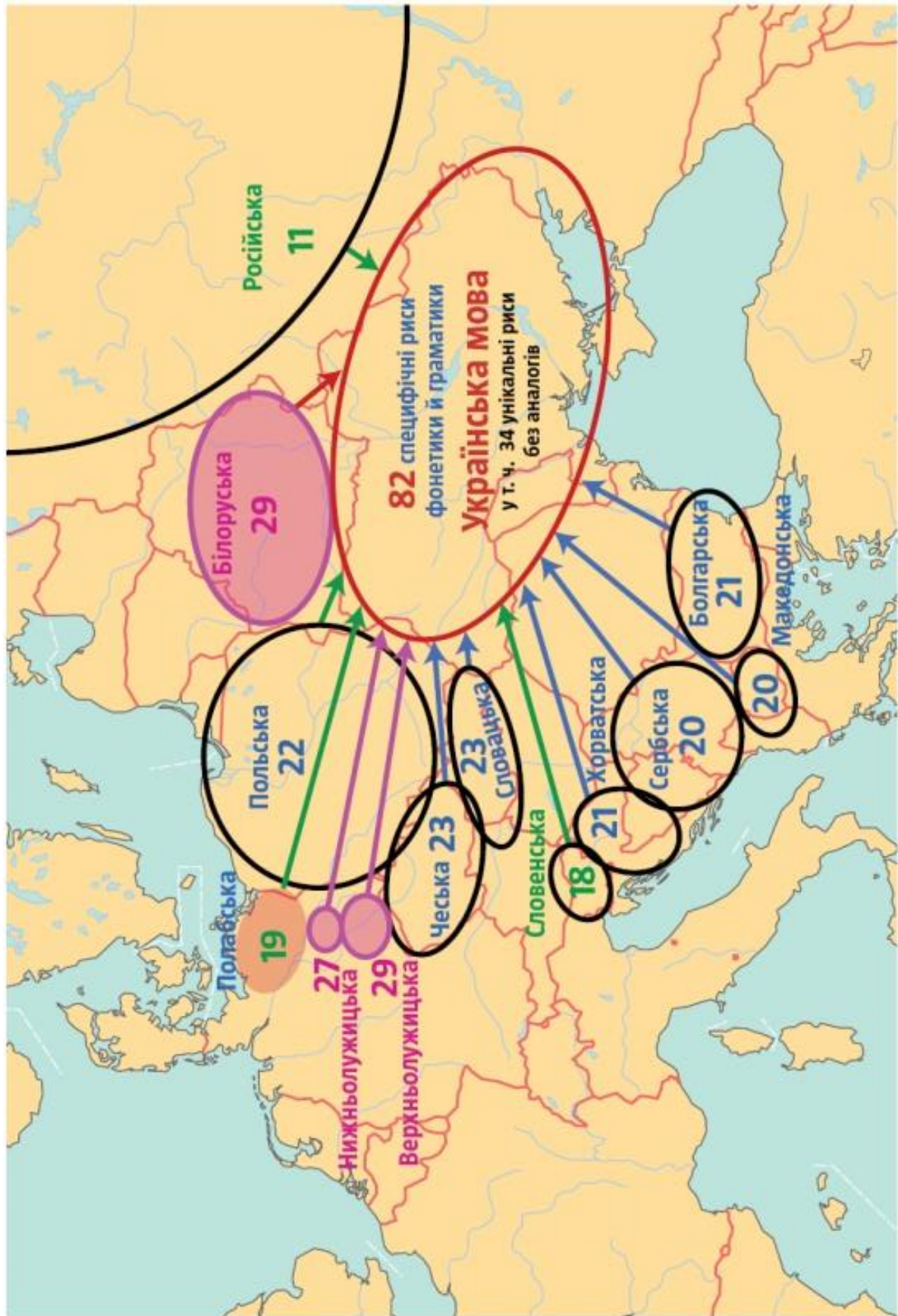
Язичництво — релігія, що виникла стихійно і ґрунтувалася на обожнюванні природних явищ, тварин, рослин тощо.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Наукова робота в МАН: десять порад юному мовознавцю: навч.-метод. посіб., вид. 3-тє, випр. і доп. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 268 с.
2. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 123 с.
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2016. 260 с.
4. Голубовська О. І. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2019. 320 с.
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. 332 с.
6. Костусяк Н., Приймачок О. Текстові лакуни міжслов'янського художнього перекладу в аспекті міжкультурної комунікації. *Лінгвостилістичні студії: наук. журн.* / [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвропейський університет ім. Лесі Українки, 2019. Вип. 11. С. 65–78.
7. Костусяк Н., Приймачок О. Вербалізація поведінкових стереотипів в українській та польській фразеологічних картинах світу. *Лінгвостилістичні студії: наук. журн.* / [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк: Волинський університет ім. Лесі Українки, 2020. Вип. 13. С. 72–83.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 368 с.
9. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Основи мовознавчих досліджень: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 344 с.
10. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 344 с.
11. Приймачок О., Каращук Г. Українсько-польська лексична омонімія: критерії та ступені міжмовної омонімічності. *Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Агатангела Кримського в контексті європейської і світової культури: Зб. наук. праць.* Луцьк: РВВ «Вежа», 2006. Вип. 1. С. 107–114.
12. Приймачок О. Лексико-семантичні трансформації в слов'янських перекладах текстів Лесі Українки як проблема міжкультурної комунікації. *Лінгвостилістичні студії: наук. журн.* / [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвропейський університет ім. Лесі Українки, 2018. Вип. 8. С. 190–204.
13. Приймачок О. Оригінальні компоненти в художньому перекладі з близькоспорідненої мови. *Лінгвостилістичні студії: наук. журн.* /

- [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвропейський університет ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 3. С. 149–157.
14. Семенов О. М. Вступ до слов'янської філології: навч. посібник. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 190 с.
 15. Соколянский А. А. Введение в славянскую филологию: уч. пособие. Москва: Академия, 2013. 400 с.
 16. Українська мова: Енциклопедія. Київ: ВЦ ім. М. Бажана, 2014. 822 с.

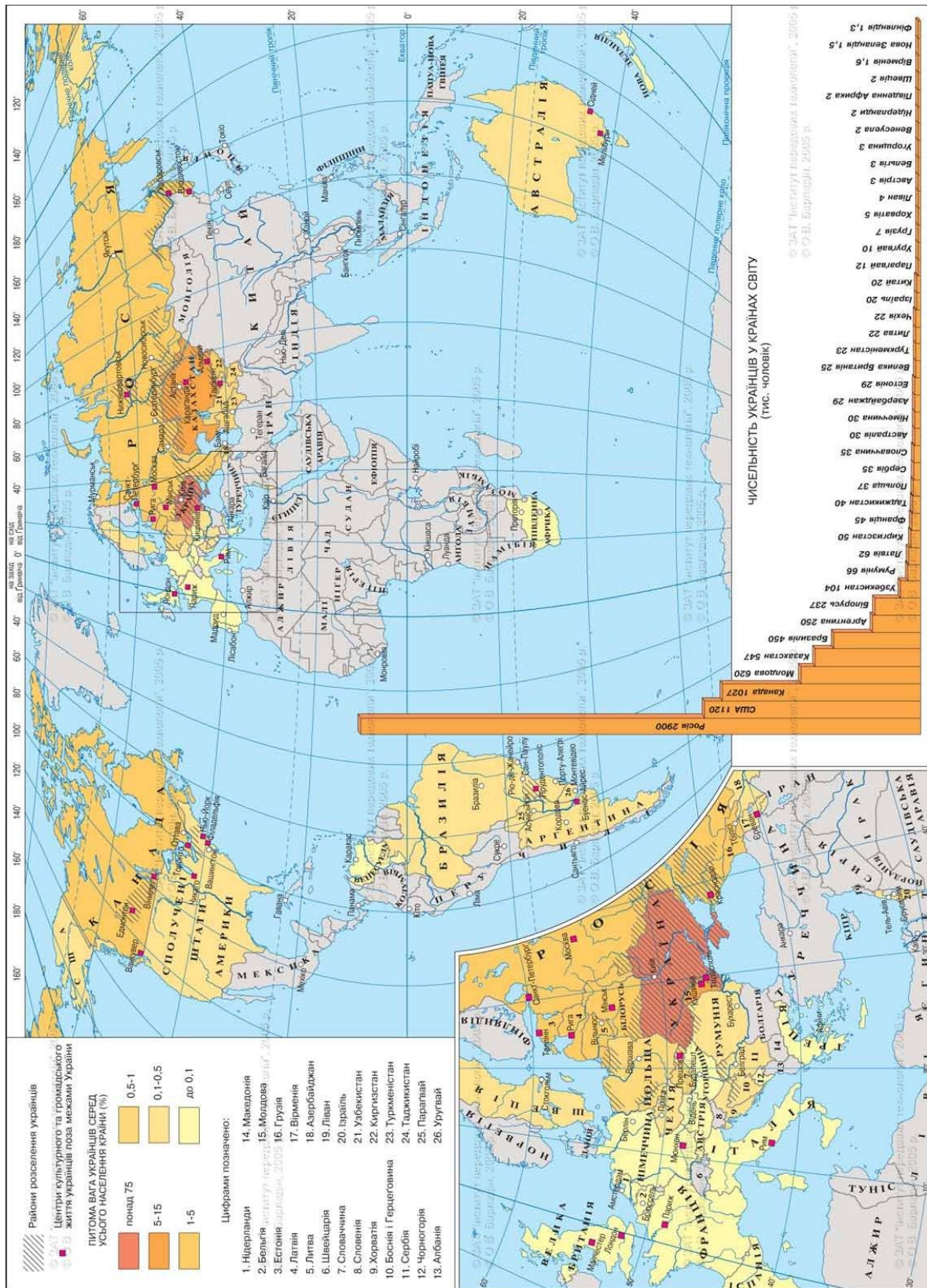
Просторова карта розподілу мовних зв'язків

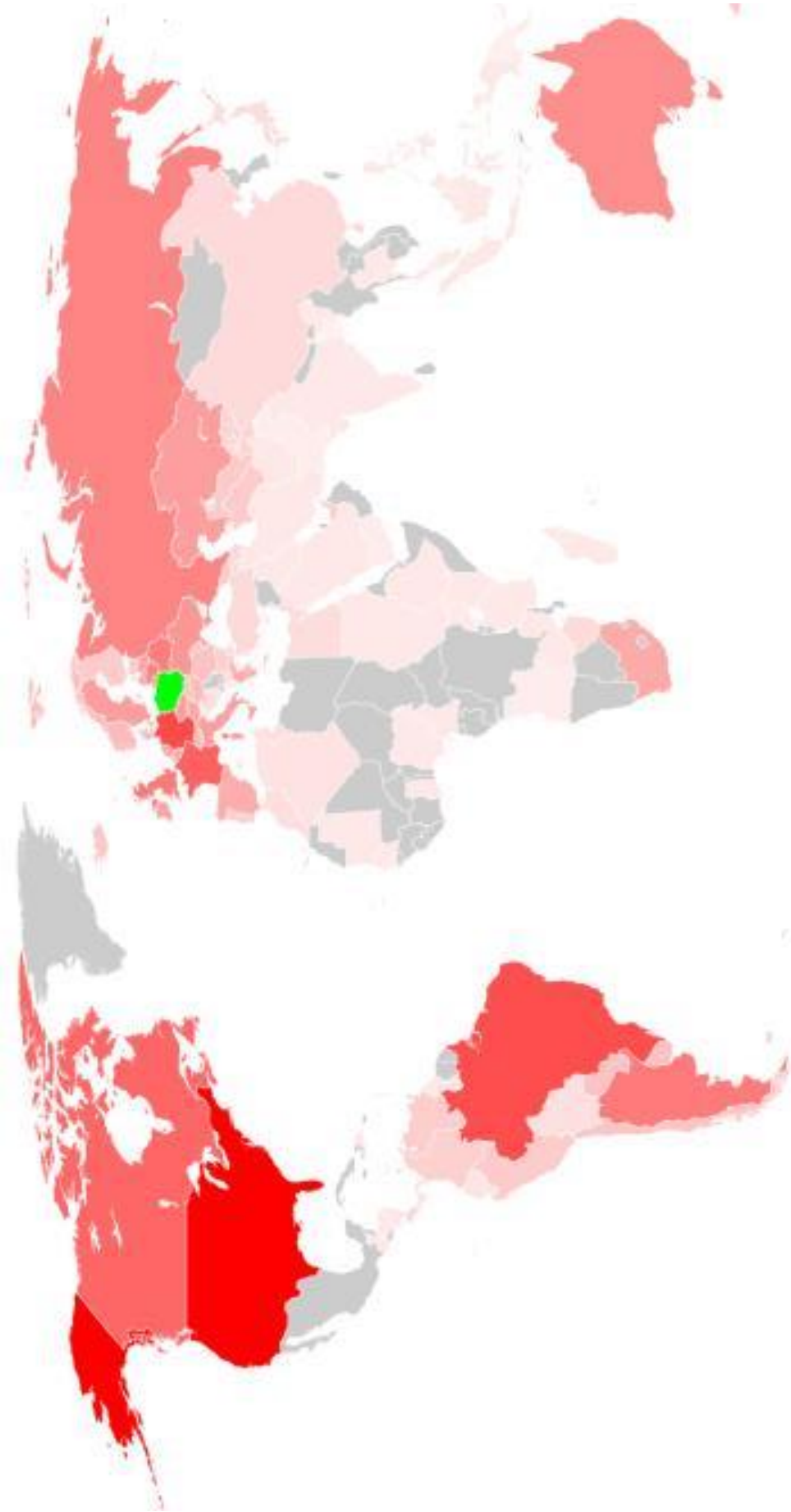
Геополітична карта сучасного слов'янства

Українська діаспора на карті світу

Польська діаспора на карті світу

Основні відомості про сучасні слов'янські мови та їх носіїв

Народ	Група	Етнонім (самоназва)	Лінгвонім	Кількість носіїв	Регіон	Тип графіки
українці	східна	українці	українська мова	45 млн	Україна	кирилиця
росіяни	східна	русские	русский язык	160 млн	Росія, Білорусь	кирилиця
білоруси	східна	білорусы	білорусская мова	10 млн	Білорусь	кирилиця
русини	східна	русини, руснаци	русинський (рутенський) язык	25 тис	Україна, Сербія, Словаччина	кирилиця
поляки	західна	polaci	język polski	38 млн	Польща	латиниця
чехи	західна	česi	česky jazyk, čeština	12 млн	Чехія	латиниця
словаки	західна	slovaci	slovenský jazyk, slovenčina	6 млн	Словаччина	латиниця
серболужичани	західна	serbsky lud	hornoserbščina (верхньолужицька), dolnoserbska řeč (нижньолужицька)	20 тис	Німеччина	латиниця
кашуби	західна	kaszuby	kaszëbsczi jãzëk	53 тис	Польща (Поморське воєводство)	латиниця

Народ	Група	Етнонім (самоназва)	Лінгвонім	Кількість носіїв	Регіон	Тип графіки
болгари	південна	българи	български език	9 млн	Болгарія	кирилиця
серби	південна	срби	српски језик	10 млн	Сербія	кирилиця
хорвати	південна	hrvati	hrvatski jezik	5 млн	Хорватія	латиниця
словенці	південна	slovinci	slovenski jezik	2 млн	Словенія	латиниця
македонці	південна	македонци	македонски јазик	2 млн	Македонія	кирилиця
боснійці / босняки	південна	bošnjaci	bosanski jezik	3,8 млн	Боснія і Герцеговина	латиниця
чорногорці	південна	crnogorci	crnogorski jezik	0,7 млн	Чорногорія	латиниця

Навчальне видання

Приймачок Оксана Іванівна

ВСТУП ДО ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Навчальний посібник для практичних занять

Друкується в авторській редакції